

STANISLAV HUBÍK

WITTGENSTEIN — FILOSOFIE KOMPROMISU A REZIGNACE

K rané a pozdní koncepci filosofie u L. Wittgensteina¹

Kritické srovnání rané a pozdní koncepce filosofie L. Wittgensteina ukazuje nejenom na vnějškově rozporný filosofický vývoj tohoto vlivného buržoazního myslitele, charakterizovaný jeho „obratem k bezprostřednosti“ ve dvacátých letech; umožňuje také pochopit jeho vnitřní filosofický postoj ke světu, který by se dal nazvat spíše postojem „filosofa života“, nežli postojem teoretizujícího logika (Tractatus) a analytika (Philosophical Investigations). Tento postoj proniká i do jeho negativního pojetí filosofie a nachází svůj výraz ve faktickém kompromisu s metafyzikou.

* * *

Onto-gnozeologickým východiskem Wittgensteinových úvah o filosofii je jeho teorie jazyka.

Teorie jazyka slyšená v Traktátu je konstruována na aprioristicky přijatých předpokladech logicky deskriptivní funkce jazyka a extenzionálního fungování jazyka. Deskripce měla být izomorfním zobrazováním světa v jazyce, garantovaným „logickou formou“, jež je společná objektivní realitě, jazyku i myšlení (T, 2.18, 3.4.014). Wittgenstein vytváří v Traktátu z jazyka jakési analogon Kantových nazíracích forem.²

¹ Článek se opírá o dizertační práci *L. Wittgenstein — filosofie nebo negace filosofie?* (Brno 1974).

² Otázka Wittgensteina a Kanta je nadhozena v mnoha studiích jeho filosofie. W. Stegmüller (*Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie*, Stuttgart 1969, str. 554) se domnívá, že Wittgensteinova filosofická pozice se v principech kryje s Kantovou filosofií transcendentálního idealismu. E. Stenius v tomto bodě razí dokonce speciální termín „transcendentálního lingualismu“ pro filosofii L. Wittgensteina. Podobně K. T. Fann (*Wittgenstein's Conception of Philosophy*, Berkeley and Los Angeles 1969, str. 9) nebo D. Favrholdt (*An Interpretation and Critique of Wittgenstein's Tractatus*, Copenhagen 1964, str. 168—169), ten navíc poukazuje na souvislosti s filosofií A. Schopenhauera. Proti uvedeným názorům vystupuje například W. Schulz (*Wittgenstein. Die Negation der Philosophie*, Pfullingen 1967, str. 37 a 106) s argumentem, že u Wittgensteina nelze hovořit o filosofii

Koncepce jazyka formulovaná ve Filosofických zkoumáních akcentuje instrumentální a pragmatický aspekt jazyka,³ kritizuje nominalistické jazykové teorie včetně Traktátu, odmítá logiku jako podstatný prvek výstavby a fungování jazyka (PI,103) a naopak jazyk chápe jako nástroj (PI,569) a formu života (PI,19). Spatřoval-li Wittgenstein v Traktátu podstatu jazyka v logice, vidí ji nyní v gramatice (PI,371,373,497). Porovnejme Wittgensteinovu ranou a pozdní koncepci jazyka:

Jednoduché znaky použité ve výroku se nazývají jmény. (T,3.202)

Jméno označuje předmět. Předmět je jeho významem. (T,3.203)

Výrok je pravdivostní funkci
Logický obraz faktů je myšlenka. (T,3)

Myšlenka je smysluplný výrok. (T,4)

Souhrn výroků je jazyk. (T,4.001)
Souhrn pravdivých myšlenek je obraz světa. (T,3.01)

Otázka „Co je vlastně slovo?“ je analogická otázce „Co je figurka v šachu?“ (PI,108)

Význam slova je jeho užívání v jazyce. (PI,43)

Dívej se na větu jako na nástroj a na její smysl jako na její zaměštnání. (PI,421)

Jazyk je nástroj. Jeho pojmy jsou nástroje. (PI,569)

Představit si jazyk znamená představit si formu života (PI,19)

Svou ranou jazykovou teorií sleduje Wittgenstein jeden cíl: chce modifikovat ontologickou a gnozeologickou skutečnost tou měrou, aby mohl být novým způsobem formulován *filosofický problém*. Je si velmi dobře vědom toho, že postavení filosofického problému je tím antecedentem, který určuje typ, způsob filosofování i jeho výsledky. Wittgensteinova raná logistická teorie jazyka má *rozdvojit svět* na sféru postižitelnou logickou teoretickou reflexí a na sféru mimofaktického mystického bytí (života), která se vymyká uchopení logickými nástroji vědecké teorie. Takto rozdělená ontologická skutečnost si vynucuje zcela nové postavení filosofického problému: filosofický problém nereflektuje problémy světa faktů — ty přísluší vědecké aktivitě, nereflektuje ani problémy mystického bytí — neboť nedisponuje vhodnými jazykovými prostředky. Filosofický problém je problémem jazyka, zejména jazyka vědy. Filosofie potom nemůže být vědou (T,4.111), nemůže být ani učením, jejím smyslem je *činnost* logického objasňování myšlenek (T,4.113). Filosofie má zbavit náš jazyk nesmyslných výroků, především výroků o problémech mystického bytí (T,4.003). Filoso-

transcendentálního idealismu, neboť v jeho filosofii není tematizován předpoklad takové filosofie — transcendentální subjekt.

³ Jde o zvláštní druh instrumentálního pragmatismu, spíše bychom měli hovořit o pragmatických rysech. Identita jednání, konání a jazyka je bezesporu pragmatickým rysem, avšak cestu k naprosto pragmatickému vidění světa si Wittgenstein uzavírá tvrzením, že ke každému konání je člověk vychováván, vycvičován (PI, 5). Naproti tomu pragmatismus pracuje s ideou „zásadně otevřeného zkušenostního postoje“ (viz W. Schulz: l. c., str. 59).

fie má ukázat, jakým způsobem lze eliminovat metafyzické výpovědi z jazyka vědy a filosofie (T,6.54). Tak nám filosofie zároveň jasně vymezi to, o čem lze smysluplně mluvit od toho, co tuto podmínku nesplňuje.

Pozdní koncepce jazyka je sice opuštěním myšlenek vyjádřených v Traktátu, nicméně plní ve Wittgensteinově pozdním filosofování stejnou funkci: umožňuje nové postavení *filosofického problému*. Záležitost je o to komplikovanější, že pozdní Wittgenstein již nehodlá řešit základní ontologicko-logický problém, obrací se k bezprostřednosti, k životu a jazyk co by „formu života“ odmítá považovat za problém. Naturalistická metafyzika života a jazyka⁴ vede Wittgensteina k názoru o identitě problémů života s problémy jazyka. Ten tvrdí, že problémy života zachycené ve výpovědích našeho jazyka nejsou ničím jiným, než jazykovými zmatky, způsobenými misinterpretací jazyka, nevědomým přecházením z jedné „jazykové hry“ do druhé (PI,111). Filosofický problém je třeba řešit jako jazykový problém, a to naprosto, až do úplného zmizení filosofického problému (PI,133). Filosofický problém vzniká tehdy, když si „jazyk odjede na prázdniny“ (PI,38), tj. když používáme slova a výrazy našeho běžného každodenního jazyka nemístně, metafyzicky. Proto je nezbytné „navrátit slova zpět z jejich metafyzického do jejich každodenního užívání“ (PI,116). Tento úkol připadne novému typu filosofie, jež nás bude léčit z nemoci ducha zaviněných jazykovými zmatky — filosofické *terapie*. Filosofická terapie, to je bitva proti zakletí našeho rozumu v osidlech jazyka (PI,109), jejím terapeutickým instrumentem má být všední jazyk; přesvědčí nás o tom, že „je celý mrak filosofie zhuštěn do kapky gramatiky“ (PI,xi, str.222) a ukáže „mouše cestu z láhve“ (PI,309). Terapeutická filosofie odmítá principy a výsledky tradiční filosofie, není vědou, teorií či učením, vylučuje možnost jakékoliv teoretické reflexe problémů života (jiné problémy pozdního Wittgensteina nezajímají). Má jasně vymežit to, o čem lze v našem jazyce smysluplně mluvit od toho, o čem mluvit nelze.

Je patrné, že jak raná, tak pozdní koncepce jazyka odsouvá do oblasti nevyslovitelného problematiku života, praxe. Samotné postavení problému vyslovitelného a nevyslovitelného je postaveno nedialekticky: na polárním schématu vědecky postižitelného a vědecky nepostižitelného, jež si berou za své logičtí pozitivisté. Vymezení vyslovitelného a nevyslovitelného bylo Wittgensteinovým hlavním filosofickým záměrem. Pokusme se odhalit filosofické a předfilosofické motivy, které vedly Wittgensteina k formulování uvedených koncepcí filosofie — filosofie jako činnosti a filosofie jako terapie.

* * *

Obvyklá interpretace, zejména logických pozitivistů, vidí ve Wittgensteinově raném pokusu o nové vymezení předmětu a funkce filosofie antime-
tafyzickou snahu, pokus o vyloučení metafyziky z našich kulturních aktivit. Nejenom R. Carnap, jemuž byly podobné filosofické snahy vlastní,

⁴ Prvky naturalistické metafyziky analyzuje ve Wittgensteinově pozdní filosofii D. Pole v knize *The Later Philosophy of Wittgenstein*, London 1963, str. 100.

ale také třeba G. Pitcher⁵ se domnívá, že Traktát škrtá metafyziku z myšlení, že výrokem 6.54 je metafyzika „eliminována“. Nikoliv. Tento výrok není ani pokusem, stejně jako Traktát není výsledkem antimetafyzických snah. Wittgenstein v Traktátu neusiluje o destrukci metafyziky, naopak kompromis s metafyzikou je bytostně vlastní nejen této práci, ale Wittgensteinovu myšlení vůbec.

Wittgenstein své filosofování v Traktátu uzavírá taktó: kdo mým výrokům porozumí, nakonec zjistí (s jejich pomocí), že jsou nesmyslné; musí tyto výroky překonat, potom uvidí svět správně (T,6.54). V čem máme nalézt takové „správné vidění světa“? V čem má spočívat ono „porozumění“? V pěstování filosofické činnosti objasňování výroků našeho jazyka a jazyka vědy? Ve vědecké činnosti? Anebo v mlčení (T,7) a v prožívání problémů mystického bytí?

Rozbití a zamítnutí metafyziky naprosto nutně předpokládá jedno: odepření jakéhokoliv významu, upření důležitosti „pseudoprotblémům“ mimofaktického světa, označení mystična za nesmysl. To však u raného Wittgensteina *nikde* nenajdeme. Znovu a znovu se v Traktátu k problémům mystického bytí vyslovuje („ukazuje“ na ně), ba celá idea Traktátu je postavena na polaritě světa vědy a světa žití. O mystickém sice odmítá smysluplně mluvit, nicméně ono proniká do jeho logických výroků a tam je zpodobněno například v tvrzení, že „svět šťastného je jiný, než svět nešťastného“ (T,6.43). V tomto rozporu je třeba spatřovat pravý výraz Wittgensteinovy rané filosofické osobnosti, která je rozpornou jednotou teoretizujícího logika a metafyzika života. Problémy života se mu jeví svrchovaně důležité,⁶ leč jeho filosoficky aristokratické, v otázkách vědy a teorie nekompromisně logizující myšlení odmítá zařadit nonlogické a často i racionální problémy života mezi černobílé problémy vědy. Právě tato rozporná jednota teoretizujícího logika a metafyzika života dává celé ideji Traktátu svou podobu: buď — anebo. Buď smysluplné myšlení — anebo iracionální metafyzika mystična. Teoretizující logik odsuzuje metafyzika života k mlčení, avšak metafyzické problémy přece prostupují umně postavenou přehradou logiky a Wittgenstein na ně nejenom „ukazuje“, dokonce se k nim pozitivně vyslovuje.

Teze o přisouzení prvořadě důležitosti problémům mystična raným Wittgensteinem a pojetí jeho filosofické osobnosti jako rozporné jednoty logika a metafyzika se zdá být v rozporu s jeho ranou filosofií. Prohlásil přece své názory za definitivní a neměnné. Mimo jiné prohlásil výroky metafyziky za nesmyslné (T,4.003). To však není totéž, jako prohlásit metafyziku za nesmyslnou. Je nesmyslné mluvit o metafyzice, o problémech života atd., neznamená to však, že metafyzika, život jsou nesmyslné. Pravý opak je pro raného Wittgensteina pravdou — pouze mlčí tam, kde formuluje svou teorii logik. Správně interpretuje v tomto bodě Traktát K. T. Fann,⁷ když říká, že Wittgenstein nemohl pokládat kupříkladu poezii za souhrn nesmyslných výroků a víc nic, ačkoliv básnické výpovědi by jistě taktó

⁵ G. Pitcher: *The Philosophy of Wittgenstein*, Englewood Cliffs 1965, str. 159.

⁶ Ještě než napíše *Tractatus Logico-philosophicus*, ptá se ve svých poznámkách o logice: „Jak mohu být šťasten přese všechny strasti tohoto světa?“

⁷ K. T. Fann: l. e., str. 28.

klasifikovat musel. V tomto momentu Wittgensteina nepochopili logičtí pozitivisté a viděli v Traktátu jen to, co tam vidět chtěli. Raný Wittgenstein je non-metafyzický, není však anti-metafyzický. Jeho koncepce filosofie je *kompromisem s metafyzikou* a *kompromisem s problémy života*. Svým mlčením snímá z metafyziky znak nesmyslnosti a oceňuje ji jako významný fenomén lidského bytí.

Odchod z filosofické scény počátkem dvacátých let, který byl praktickým naplněním filosofického požadavku, byl upřímným vyznáním Wittgensteinovy základní filosofické pozice. Pole filosofického zkoumání opouští logik, který toho řekl až příliš mnoho. Ponechme stranou otázku, co bylo impulsem k jeho návratu do světa filosofie.⁸ Nepochybné je, že koncem dvacátých let se vrací do filosofického světa metafyzik života, který své rané filosofické snahy odmítá: „Ať se mi říká cokoli, odmítl bych to a to nikoliv proto, že by vysvětlení bylo nesprávné, ale z toho důvodu, že jde o vysvětlení... Pro mne *teorie nemá žádnou hodnotu. Teorie mi nedává nic.*“⁹ Tato teze zůstává základní ideou té etapy vývoje filosofického myšlení, kterou nazýváme filosofií pozdního Wittgensteina.

Existuje-li pro pozdního Wittgensteina vůbec nějaký problém, pak je to jediné problém života, praxe. Obrat k bezprostřednosti je naprostý, třebaže východisko — jazyk — obsahuje prvky, jež jsou slabou ozvěnou rané teorie: například již zmíněná gramatika jako podstata jazyka. Bezvýhradná filosofická orientace na problémy života a praxe našla svůj výraz v nové formulaci filosofického problému. Možno souhlasit s W. Schulzem,¹⁰ který vystihuje záměry pozdního Wittgensteina jako úsilí o proniknutí k bezprostřednosti, kterou již nelze filosoficky pochopit. Zůstávají nonteoretické pozice Traktátu, mění se však postoj k možnostem řešení problémů bezprostřednosti. Traktát mlčky ponechává možnost „ukázání“ na tyto problémy, Zkoumání popírají problémy života jako problémy. Problém — to je reflexe v jazyce, Filosofická zkoumání odmítají každou možnost teoretické reflexe, neboť jazyk, to je život sám, to je bezprostřednost. Nelze vykročit z jazyka, ze života a *na*-hlížet jeho problémy. Je pouze jedna cesta k pochopení bezprostřednosti (rozuměj k mimoteoretickému pochopení): cesta nereflektujícího ponoření se do „proudu života“, hraní s sebou jazykových her, „forem života“. Reflexe — to je metafyzika, tedy omyl.

Je-li v Traktátu Wittgenstein nemetafyzický, nikoliv však antimetafyzický, zaujímá stejný postoj k metafyzice ve Zkoumáních. Každá jazyková aktivita je pro pozdního Wittgensteina formou života, k jejíž podstatě se chce dostat. Metafyzika je sice beznadějným — protože reflektujícím pokusem hrát úspěšnou hru jazyka a života, Wittgensteinovi jde však především o pochopení a teprve potom o hodnocení.¹¹ Je srozuměn s každou

⁸ Impulsem k filozofickému návratu byly snad diskuse s F. P. Ramseyem, inspirované Traktátem. Ramsey navštívil Wittgensteina v letech 1923 a 1924 v Puchbergu v Dolním Rakousku, kde Wittgenstein působil jako učitel až do r. 1928, kdy se znovu obrací k filozofii. (Viz N. Malcolm: *Ludwig Wittgenstein. A Memoir*. With a Biographical Sketch by Georg Henrik von Wright, London 1958.)

⁹ *Wittgenstein und der Wiener Kreis von Friedrich Waismann*, Frankfurt am Main 1967, str. 116—117.

¹⁰ W. Schulz: l. c., str. 60.

¹¹ Wittgenstein výslovně oceňoval metafyziku jako výraz velikosti lidského snažení.

formou životní aktivity. Kromě toho ani není vyloučení metafyziky z životních aktivit z jeho filosofických pozic možné. Předpokládalo by totiž zdůvodnění, to znamená metafyzický pokus o překročení hranic jazyka, života. My však nemůžeme nazírat pohyb sebe sama v bezprostřední skutečnosti (PI,456). Popření reflexe otvírá bránu *kompromisu s metafyzikou* a *kompromisu se životem* vůbec. Odsud je již jen krůček k mysticismu, který však pozdní Wittgenstein neudělal, poněvadž nechtěl. Nemohl se vzdát samé podstaty svého filosofického myšlení, která spočívala v pojmu, v logickém argumentu, v názoru.¹²

Výrazný posun filosofické orientace na problémy bezprostřednosti vzbuzuje očekávání jejich pozitivního řešení. Wittgenstein nám ho ale ve své pozdní filosofii nenabízí. Připustil-li teoretizující logik mlčky život jako problém, metafyzik života pojem problému v souvislosti s otázkami bezprostřednosti škrtná. Nicméně v obou případech je třeba mlčet. Co je příčinou takové podoby jeho rané a pozdní filosofie?

Wittgenstein je ve svém raném i pozdním filosofickém názoru přesvědčen o nemožnosti řešení otázek lidského života. Jednou svůj názor zdůvodňuje z logických a teoretických pozic, podruhé z pozic praktických. Zdálo by se, že v pozdním akcentování praktického přístupu ke světu člověka je naznačeno praktické řešení. Jaká je však *praxe* v pojetí pozdního Wittgensteina? Relativistická, mystická, nereflektovatelná, přísně domyšleno dokonce nesdělitelná. Je prostým prožíváním života se všemi jeho radostmi i starostmi a nic víc. Pasívní prožívání, ponoření se do proudu života, nejvyšší pochopení. Nikoliv akce v širokém smyslu sociální praxe, nýbrž nesdělitelná akce individuálního konání. Sociální praxe je mu pouhým kontextem existence. „Jazyk je v pořádku takový, jaký je.“¹³ Život je v pořádku takový, jaký ho prožíváme. Toto je absolutní idea filosofie pozdního Wittgensteina, která tkví svými kořeny hluboko v jeho raném logizujícím myšlení. Filosofickým výsledkem takového vidění světa je kompromis s metafyzikou:

* * *

Wittgensteinova filosofie vykazuje všechny charakteristické znaky liberálního myšlení. Jeho filosofie nepřekračuje rámec buržoazní filosofie, která je z ideově historického hlediska racionálním zdůvodněním kapitalistického uspořádání světa.¹⁴ Snaha o vymezení nevyslovitelného není ničím jiným, než snahou o filosofické zdůvodnění jsoucího stavu věcí. Jeho

Již v roce 1930 objasňoval svůj postoj k metafyzice M. Schlickovi: „Z této tendence v člověku si netropím žerty; smekám před ní klobouk.“ (Viz *Wittgenstein und der Wiener Kreis von Fridrich Waismann*, Frankfurt am Main 1967, str. 118.)

¹² Z tohoto důvodu jsou nedorozuměním vývody některých buržoazních filozofů, kteří spatřují v non-teoretických tendencích Wittgensteinovy pozdní filozofie paralely s filozofickopraktickými pozicemi východního myšlení — zenového buddhismu. (Viz například K. T. Fann, P. D. Wienpahl, A. W. Watts.)

¹³ „Avšak obyčejný jazyk je v pořádku (is all right).“ (L. Wittgenstein: *Preliminary Studies to Philosophical Investigations Generally Known as The Blue and Brown Books*, New York 1965, str. 28.)

¹⁴ H. J. Laski: *The Rise of European Liberalism*, London 1948, str. 22.

rána a pozdní koncepcie filosofie je filosofií „buď – anebo“ a ne nadarmo hovoří V. I. Lenin¹⁵ o bezradném přeskokování liberálů, těchto ideologů buržoazie, „od jedné beznadějně krajnosti ke druhé“. Wittgenstein nevidí žádnou možnost řešení problémů života.¹⁶ Přesto, že je to právě metafyzika života, která již v rané vývojové fázi jeho myšlení motivuje otázku postizitelnosti sféry života a v pozdní fázi ji radikalizuje.¹⁷

Raný Wittgenstein nemůže překročit hranice světa a proniknout k problémům mystična – životních problémů buržoazního světa, neboť je před nimi bezradný. Je však schopen upřímně na ně „ukázat“. Autor Filosofických zkoumání před buržoazní skutečností rezignuje zcela a možnost překročení buržoazního světa vylučuje. Nakonec mu nezbývá, než aby se postavil vedle M. Heideggera a spolu s Kierkegaardem označil každý pokus o překonání (buržoazního) světa pomocí (buržoazních) idejí za beznadějnou „ztecť proti paradoxu“.¹⁸ Wittgenstein neopustil ideologické pozice třídy, k níž náležel. Proto ani nemohl překročit svět své třídy a zbývalo mu jen mlčet.

WITTGENSTEIN-PHILOSOPHY OF COMPROMISE AND RESIGNATION

Critical comparison of Wittgenstein's early and later conception of philosophy not only states the outer fact of his philosophical turn to "immediateness" but it also enables to show this bourgeois thinker's inner position which can be characterized as the philosophy of life.

Way out of Wittgenstein's meditations about philosophy is his theory of language. The task of his early and later conception of language is to modify ontological and gnoseological reality to that extent as to enable the formulation of a *philosophical problem* in a new way. The position of philosophical problem both in his *Tractatus* and his *Philosophical Investigations* makes possible for Wittgenstein to shift the problems of life to the sphere of unexpressable and undescribable by science and philosophy. It is therefore necessary to eliminate the statements about pseudoproblems out of our language as the metaphysical statements. This is the task of a new typ of philosophy. On one hand is the philosophy a logical activity of enlightening statements of our language (*Tractatus*) and on the other hand is the philosophy therapy which should cure the illness of our spirit, i.e. it should clear out philosophical problems as the pseudoproblems originated from a misinterpretation of the language (*Philosophical Investigations*). The instrument of therapy is here a usual everyday language that is in order (is all right).

Wittgenstein's early and later conception of philosophy aims against metaphysical statements but not against the metaphysics itself. Wittgenstein is non-metaphysical but not anti-metaphysical. He declares the metaphysical statements to be a nonsense

¹⁵ V. I. Lenin: *Spisy*, sv. 16, Praha 1957, str. 360.

¹⁶ „...liberál je proto liberál, že... nepřipouští jinou cestu buržoazního vývoje, kromě dosavadní cesty...“ (viz V. I. Lenin: l. c., str. 89).

¹⁷ H. J. Laski (l. c., str. 24) zdůrazňuje, že „vnitřní ideou kapitalismu je vlastně filosofie života“.

¹⁸ Počátkem třicátých let Wittgenstein říká: „Dovedu si velmi dobře představit, co Heidegger svým bytím a úzkostí sleduje. Člověka něco puď prorážet hranice jazyka. ... stále útočíme na hranice jazyka, abychom je prorazili. (...) Tento ustavičný nápor proti hranicím postřehl i Kierkegaard a dokonce ho podobně označil (jako ztecť proti paradoxu).“ (Viz *Wittgenstein und der Wiener Kreis von Fridrich Waismann*, Frankfurt am Main 1967, str. 68.)

but he does not say that about metaphysics. In his *Tractatus* he appreciates without word the metaphysics as a significant phenomenon of human being. In his *Philosophical Investigations* is acknowledged with any form of vital activity which he tries to understand without any theory. Metaphysics is one of them. Wittgenstein's early and later conception of philosophy is a *compromise with metaphysics*.

Wittgenstein's philosophy is a "either — or" philosophy but he is always convinced that the problems of life or practice is impossible to solve. According to his opinion the language and the world can not be overstepped. The world is good as it is. Wittgenstein's philosophy is a rational proof of the existing state of the world. Not only this sign of his philosophy but also his compromise with metaphysics and other features of his philosophy presents Wittgenstein as a liberal thinker. He does not see any other way of development of his (i.e. bourgeois) world then the existing way. He stands helpless in front of problems of his world, he cannot overstep his language, his (bourgeois) world without leaving the ideology of his class that is *liberalism*. Facing the world's problem he surrenders and keep silent.